

Η ΗΘΙΚΗ ΩΣ ΠΡΩΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Μετάφραση: Δημήτρης Ἀγγελῆς
Θεώρηση μετάφρασης: Μιχάλης Πάγκαλος

I.

Η συστοικία μεταξύ τῆς γνώσης –ιδωμένης ὡς ἀνιδιοτελοῦς θεωρητικῆς ἐνατένισης– καί τοῦ εἶναι ἀποτελεῖ γιά τή φιλοσοφική μας παράδοση τόν ἴδιο τόν τόπο τοῦ νοητοῦ, τήν ἴδια τήν ἐμφάνιση τοῦ νοήματος. Ἡ κατανόηση τοῦ εἶναι –ή σημασιολογία αὐτοῦ τοῦ ρήματος– θά ἦταν ἔτσι ἡ δυνατότητα ἢ ἡ εὐκαιρία γιά τήν ἀνάδειξη τῆς σοφίας καί τῶν σοφῶν, καί ὡς τέτοια, ἡ *πρώτη φιλοσοφία*. Μέ τήν προτεραιότητα πού ἀποδίδει στή γνώση ταυτίζοντάς την μέ τό Πνεῦμα, ἡ διανοητική καί δῆ ἡ πνευματική ζωή τῆς Δύσης ἐπιβεβαιώνει τήν πιστότητά της στήν πρώτη φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη, ἐρμηνευμένη εἴτε κατὰ τήν ὄντολογία τοῦ βιβλίου *Γάμμα* τῆς Μεταφυσικῆς εἴτε κατὰ τή θεολογία ἢ τήν ὄντο-θεολογία τοῦ βιβλίου *Λάμδα*, ὅπου ἡ ἀναφορά τῆς νοητότητας στήν πρώτη αἰτιότητα τοῦ Θεοῦ παραμένει ἀναφορά σέ ἕναν Θεό ὀρισμένο συναρτήσει τοῦ «ὄντος ὡς ὄντος»¹.

Ἡ συστοικία γνώσεως καί εἶναι, ἡ θεματική τῆς θεωρητικῆς ἐνατένισης, σηματοδοτεῖ μιά διαφορά ἀλλά, ταυτόχρονα, μιά διαφορά *ὑπερβάσιμη μέσα στό ἀληθινό*, ἐκεῖ ὅπου τό γνωστό κατανοεῖται καί, ἔτσι, κατακτάται ἀπό τή γνώση καί μοιάζει σάν *ἀπαλλαγμένο* ἀπό τήν ἑτερότητά του. Μέσα στόν ἀγῶνα γιά τήν ἀλήθεια, τό εἶναι ὡς τό ἄλλο τῆς σκέψης τρέπεται σέ *ἴδιον* τῆς γνωρίζουσας σκέψης. Ἦδη τό ἰδεῶδες τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἢ τοῦ νοήματος ἀναγγέλλεται ὡς ἐμμένεια τοῦ πραγματικοῦ μέσα στόν λόγο, εἰς τρόπον ὥστε νά βεβαιώνεται τό προνόμιο τοῦ *παρόντος* μέσα στό εἶναι, τοῦ παρόντος πού εἶναι παρουσία στή σκέψη, τοῦ παρόντος τοῦ ὁποίου τό παρελθόν καί τό μέλλον θά ἦταν ἀπλές τροπικότητες ἢ τροποποιήσεις, δηλαδή ἀνα-παραστάσεις.

Ἀλλά μέσα στή γνώση ἀναγγέλλεται ἐπίσης ἡ ἔννοια μιάς διανοητικῆς ἐνεργητικότητας ἢ μιάς ἔλλογης βούλησης, ἕνα ὀρισμένο πράττειν πού συνίσταται ἀκριβῶς στό νά σκεπτόμαστε γνωρίζοντας, νά οἰκειοποιούμεσθε, νά ἀδράχνουμε, νά ἀνάγουμε στήν παρουσία, νά ἀναπαριστοῦμε τή διαφορά τοῦ εἶναι, ἐνεργητικότητα πού *ἰδιοποιεῖται* καί *κατανοεῖ* τήν ἑτερότητα τοῦ γνωστοῦ.

Μιά ὀρισμένη ἀρπαγή: τό εἶναι ὡς γνωστό γίνεται κατηγορία τῆς σκέψης,

1. Μετά τά Φυσικά, Βιβλίο Γ, 1005 a 3, «μιάς ἐπιστήμης τό ὄν ἢ ὄν θεωρησαι».

ἀδράχνεται από εκείνη. Ἡ γνώση ὡς ἀντίληψη, ὡς ἔννοια, ὡς κατανόηση παραπέμπει σέ μιά πράξη ἀρπαγῆς. Μεταφορά πού πρέπει νά ἐκκληφθεῖ κατὰ γράμμα: πρὶν ἀπὸ κάθε τεχνική ἐφαρμογή τῆς γνώσης, ἐκφράζει τὴν ἀρχὴ περισσότερο παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μελλοντικῆς τεχνολογικῆς καὶ βιομηχανικῆς τάξης, πού κάθε πολιτισμὸς φέρει τουλάχιστον ἓν σπέρματι. Ἡ ἐμμένεια τοῦ γνωστοῦ στό γνωρίζειν εἶναι ἤδη ἡ ἐνσωματωμένη πρακτικὴ τοῦ ἐλέγχου πού δὲν ἔρχεται νά προστεθεῖ σάν μιά μαγεία στὴν «ἀνίαχυρη πνευματικότητα» τῆς σκέψης οὔτε ὑπάρχει γιὰ νά ἐγγυᾶται τίς ψυχοφυσιολογικὲς συνθήκες, ἀλλὰ ἀνήκει σ' αὐτὴ τὴν ἐνότητα τῆς γνώσης ὅπου τὸ «κατανοῶ» (Aufassen) εἶναι ἐπίσης ἡ ἀνέκαθεν ἓνα «ἀντιλαμβάνομαι» (Fassen). Ὁ τρόπος τῆς σκέψης πού εἶναι γνωστὴ ὡς γνώση περιλαμβάνει μιά συγκεκριμένη ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου μέσα σ' ἓναν κόσμον ὅπου κατοικεῖ, περπατᾷ καὶ δουλεύει καὶ κατέχει. Τὰ πῶς ἀφηρημένα μαθήματα τῆς ἐπιστήμης –ὁ Χοῦσσερλ μᾶς τὸ ἔδειξε στό βιβλίο του γιὰ τὴν *Κρίση τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπιστημῶν*– ἀρχίζουν μέσα στὸν «βιόκοσμον» καὶ ἀναφέρονται στὰ πράγματα πού βρισκονται πρὸ τῶν χειρῶν μας. Εἶναι σ' αὐτὰ τὰ χέρια πού παραπέμπει συγκεκριμένα ἢ ἰδέα ἑνός «παρασχεθέντος κόσμου». Τὰ πράγματα ὑπόσχονται ἰκανοποίηση –εἶναι αὐτὸς ὁ συγκεκριμένος χαρακτήρας τους πού τὰ τοποθετεῖ ἀκριβῶς στό μέτρο τῆς σκέψης πού γνωρίζει. Ἡ σκέψη ὡς γνώση εἶναι ἤδη ἐργασία τῆς σκέψης. Σκέψη τοῦ ἴσου καὶ τοῦ ἀντίστοιχου, ἐκείνου πού προσφέρει ἰκανοποίηση². Ἡ λογικότητα τῶν ὄντων ἀνάγεται στὴν παρουσία καὶ τὴν ἀντιστοιχία τους. Τὰ διαβήματα τῆς γνώσης τὴν ἐπαναφέρουν πίσω ἀπὸ τὴ διαχρονία τοῦ γίγνεσθαι, ἐκεῖ ὅπου ἡ παρουσία περνᾷ ἢ προτρέχει τοῦ ἑαυτοῦ τῆς. Ἡ γνώση εἶναι ἀνα-παραστάση, ἐπιστροφή στὴν παρουσία –τίποτα δὲν θά μπορούσε νά παραμείνει ἄλλο τῆς.

Ἐνεργητικότητα τῆς σκέψης, ἰδιοποίηση ἀπὸ τὴ γνώση πού εἶναι, βέβαια, ἀνεξάρτητη κάθε σκοποῦ ἐξωτερικοῦ ὡς πρὸς αὐτὴν· ἐργασία ἀνιδιοτελῆς καὶ αὐτάρκης, τῆς ὁποίας ὁ Ἄριστοτέλης ἐπιβεβαιώνει τὴν αὐτάρκεια καὶ τὴν κυριαρχία καὶ τὴν καλὴ συνείδηση ἢ τὴν εὐτυχισμένη μοναξιά. «Ὁ δὲ σοφὸς καὶ καθ' αὐτόν ὦν δύναται θεωρεῖν» λένε τὰ *Ἠθικὰ Νικομαχεια* (1177a). Βασιλικὴ καὶ ἀπόλυτη ἐνεργητικότητα. Κυριαρχία πού δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ μόνο ὡς μοναξιά. Ἀπόλυτη ἐνεργητικότητα, ἀκόμα κι ἂν στὸν ἄνθρωπο περιορίζεται ἀπὸ τίς βιολογικὲς ἀνάγκες καὶ τὸν θάνατο. Ἀλλὰ ἔννοια πού ἐπιτρέπει τὴ θεμελίωση τῆς καθαρῆς θεωρίας, τῆς ἐλευθερίας τῆς, τῆς ἰσοδυναμίας μεταξὺ σοφίας καὶ ἐλευθερίας, τῆς μερικῆς σύμπτωσης τοῦ ἀνθρώπινου καὶ τῆς θεϊκῆς ζωῆς γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Ἄριστοτέλης ἀπὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου 7 τοῦ βιβλίου 10 τῶν *Ἠθικῶν Νικομαχείων* καὶ ὅπου διαγράφεται ἤδη, χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ παράξενη ἢ ἀντιφατικὴ ἔννοια μιᾶς περατῆς ἐλευθερίας.

2. ΣτΜ.: Ὁ Λεβινὰς γράφει *satis-faction*, ἰκονο-ποίηση, ἰκανή-ποίηση, [satis: ἰκανός, *faction*<faire: ποίω].

Ἡ θεωρητικὴ ἐνατένιση ἢ ἡ γνώση καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς γνώσης θά ἀποτελέσουν, σέ ὅλη τὴν ἱστορία τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας, τὴν ἴδια τὴν πνοή τοῦ πνεύματος. Ἡ γνώση εἶναι ὁ ψυχισμὸς ἢ ὁ πνευματισμὸς τῆς σκέψης ἀκόμη καὶ μέσα στό *αἰσθάνεσθαι* καὶ τὸ βούλεσθαι. Στό χάραμα τῆς νεωτερικότητας ξαναβρίσκουμε τὴν ἰδέα αὐτὴ στὴν ἔννοια τῆς *συνείδησης* μὲ ἀπαρχὴ τὴν κατανόηση τῆς ἔννοιας τοῦ «σκέπτομαι», ἔτσι ὅπως δίνεται ἀπὸ τὸν Καρτέσιο στὸν δευτέρου τοῦ Στοχασμοῦ³. Καὶ ὁ Χοῦσσερλ, ἀναβαπτίζομενος σέ μιά μεσαιωνικὴ παράδοση, θά τὴν περιγράψει ὡς ἀποβλεπτικότητα, «συνείδηση κάποιου πράγματος», ἀδιαχώριστη ἀπὸ τὸ «ἀποβλεπτικὸ ἀντικείμενό τῆς» μέσα στὴ νοητικό-νοηματικὴ δομὴ τῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἀναπαράσταση ἢ ἡ ἀντικειμενικοποίηση εἶναι τὸ ἀδιαμφισβήτητο πρότυπο. Ὅλα τὰ ἀνθρώπινα βιώματα λέγονται ὡς τίς μέρες μας –καὶ προπαντὸς στίς μέρες μας– μὲ ὄρους ἐμπειρίας, δηλαδὴ τρέπονται σέ παραδομένα μαθήματα, σέ μαθήσεις, σέ γνώσεις. Ἡ σχέση μὲ τὸν πλησίον, μὲ τὴν κοινωνικὴ ὁμάδα, μὲ τὸν Θεὸ σημαίνει, ἐφεξῆς, μιά συλλογικὴ καὶ θρησκευτικὴ «ἐμπειρία».

Ἐκεῖνο πού θά σημαδέψει στό ἐξῆς τὴ νεωτερικότητα εἶναι ὅτι ὠθεῖ τὴν ταύτιση καὶ τὴν ἰδιοποίηση τοῦ εἶναι μέσω τῆς γνώσης ὡς τὴν ταύτιση τοῦ εἶναι καὶ τῆς γνώσης. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ *cogito* στό *sum* φτάνει μέχρι ἐκεῖ: ἡ ἐλεύθερη ἐνεργητικότητα τῆς γνώσης, ξένη πρὸς κάθε ἐξωτερικὴ σκοπιμότητα, θά ξαναβρεθεῖ, ἀκόμα κι αὐτὴ, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ γνωστοῦ. Ἐκείνη –ἡ ἐλεύθερη ἐνεργητικότητα τῆς γνώσης– θά ἀποτελέσει ἐπίσης τὴν πανουργία τοῦ εἶναι ὡς εἶναι, πού εἶναι ἡ γνώση τῆς γνώσης. Ἡ *Σοφία τῆς πρώτης φιλοσοφίας* ἀνάγεται στὴ *συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ*. Ταυτότητα τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ μὴ-ἴδιου. Τὸ ἔργο τῆς σκέψης ὑπερνικᾷ κάθε ἑτερότητα τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Κάθε τελικότητα πού εἶναι ἀκόμη φαινομενικὰ ξένη ὡς πρὸς τὴν ἀνιδιοτέλεια τῆς γνώσης, μετὰ τὸν Ἔγελον, ὑπάγεται στὴν ἐλευθερία τῆς γνώσης· καὶ τὸ εἶναι, μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐλευθερία, νοεῖται στό ἐξῆς ὡς *ἐνεργὸς ἐπιβεβαίωση τοῦ ἴδιου τοῦ εἶναι*, ὡς ἡ *δύναμη* καὶ ἡ *προσπάθεια τοῦ εἶναι*. Ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος ἐμμένει ὡς κυρίαρχος στό εἶναι του, ἀφοσιώνεται ἀποκλειστικά στὴν ἐπιβεβαίωση τῶν *δυνάμεων τῆς κυριαρχίας του*: ὅτι εἶναι δυνατό, ἐπιτρέπεται. Ἡ ἐμπειρία τῆς Φύσης καὶ τῆς Κοινωνίας θά ὑπερνικοῦσε προοδευτικά –ἢ θά ἔφτανε νά ὑπερνικήσει– κάθε ἐξωτερικότητα. Θαῦμα τῆς σύγχρονης

3. Βλ. Ρενέ Ντεκάρτ, *Στοχασμοὶ περὶ τῆς πρώτης φιλοσοφίας*, μτφ. Εὐάγγελος Βανταράκης, ἐκδ. Ἐκκρεμές, Ἀθήνα 2003, Δεύτερος στοχασμὸς, σσ. 70-85.

δυτικής ελευθερίας πού δέν ένοχλείται από καμία μνήμη καί από καμία τύψη καί πού άνοίγεται σ' ένα «άχτιδοβόλο μέλλον», όπου όλα εΐναι έπανορθώσιμα. Ή έλευθερία αυτή άφοπλίζεται μονάχα μπροστά στό θάνατο. Τό έμπόδιο του θανάτου δέν άναλαμβάνεται, παραμένει βαθιά άκατανόητο, άδυσώπητο. Άνήκει στη σφαίρα του άνεπανόρθωτου. Ή άναγνώριση της περατότητας θά προσδιορίσει, βέβαια, μιά νέα όντολογική έρευνα. Άλλά ή περατότητα καί ό θάνατος δέν θέτουν έν άμφιβόλω τήν καλή συνείδηση του εΐναι στην όποία στηρίζεται ή έλευθερία της γνώσης. Ή περατότητα καί ό θάνατος μπορούν μόνο νά όδηγήσουν σέ άποτυχία τίς δυνάμεις της.

II.

Σέ αυτή τήν εΐσήγηση θέλουμε νά άναρωτηθούμε άν ή σκέψη νοούμενη ως γνώση, από τήν έποχή της όντολογίας της πρώτης φιλοσοφίας, έχει έξαντλήσει τούς δυνατούς τρόπους σημασίας της σκέψης καί άν, πίσω από τή γνώση καί τήν κυριαρχία πάνω στό εΐναι, δέν άναδύεται μιά πιά έπείγουσα σοφία. Θά προσπαθήσουμε νά ξεκινήσουμε από τήν άποβλεπτικότητα, όπως έμφανίζεται στην φαινομενολογία του Χούσερλ, μιά από τίς κορυφώσεις της δυτικής φιλοσοφίας. Ή ίσοδυναμία της σκέψης μέ τή γνώση μέσα στη σχέση της μέ τό εΐναι διατυπώνεται ευθέως μέσα σ' αυτήν. Ένώ έξορύσσει τήν ιδέα μιάς πρωτότυπης, μή θεωρητικής άποβλεπτικότητας μέσα στη συναισθηματική καί ένεργή ζωή της συνείδησης, ό Χούσερλ διατήρησε στη βάση της θεωρίας του τήν άναπαράσταση—τό ένεργημα της άντικειμενικοποίησης— υίοθετώντας, στό σημείο αυτό, τή θέση του Μπρεντάνο, παρ' όλες τίς προφυλάξεις πού παίρνει στην άναδιατύπωσή της. Άλλά ή γνώση μέσα στη συνείδηση—πού εΐναι συνείδηση κάποιου πράγματος— εΐναι, έξ αυτού, σχέση μέ ένα άλλο της συνείδησης καί σχεδόν ή άπόβλεψη ή ή βούληση αυτού του άλλου πού εΐναι άντικείμενα. Ό Χούσερλ, προσκαλώντας μας νά έξετάσουμε τήν άποβλεπτικότητα της συνείδησης, θέλει έπιπλέον νά ρωτήσουμε: «Worauf sie eigentlich hinauswill!» («Πού θέλει άκριβώς νά καταλήξει!»), άπόβλεψη ή βούληση πού θά δικαίωνε άλλωστε τήν όνομασία του ένεργήματος πού δίνεται στίς ένότητες της συνείδησης. Καί, ταυτόχρονα, ή γνώση μέσα στην έποπτεία της άλήθειας περιγράφεται ως «πλήρωση», ως ίκανοποίηση μιάς προσδοκίας στό εΐναι-άντικείμενο, δοσμένη καί ιδωμένη ως πρωταρχική ή παρούσα σέ μιά άναπαράσταση. Κυριαρχία πάνω στό εΐναι πού ίσοδυναμεί μέ μιά συγκρότηση του εΐναι. Ή υπερβατολογική Άναγωγή πού άναστέλλει κάθε άνεξαρτησία μέσα στον κόσμο, έκτός από τήν άνεξαρτησία της ίδιας της συνείδησης, συντελεί στό νά ξαναβρούμε τον κόσμο ως [άποβλεπτικό] νόημα (noème) καί όδηγεί—ή θά έπρεπε νά όδηγεί— στην πλήρη αυτοσυνειδησία μας πού έκδηλώνεται ως άπόλυτο εΐναι καί έπιβεβαιώνεται ως ένα εγώ πού άναγνωρίζεται διαμέσου όλων των διαφορών ως εγώ κυρίαρχο του έαυτού του καί του σύμπαντος καί ως ίκανό νά φωτίσει κάθε σκοτεινή γωνία πού θά άμφισβητούσε τήν κυριαρ-

χία του. Όπως τό έδειξε κατ' έξοχήν ό Μερλώ Ποντύ, τό συγκροτούν εγώ προσκρούει σέ μιά σφαίρα στην όποία βρίσκεται ένεχόμενο έξαιτίας της ίδιας του της σάρκας· ένέχεται έξάλλου σ' αυτό πού θά συγκροτούσε καί, κατ' αυτόν τον τρόπο, ένέχεται στον κόσμο· άλλα βρίσκεται στον κόσμο όπως μέσα στό δέρμα του, μέ τή μυχιότητα της ένσάρκωσης πού δέν ταυτίζεται μέ μιά καθαρή καί άπλή έξωτερικότητα του άντικειμενικού.

Άλλά αυτή ή άνηγμένη συνείδηση—πού άναστοχαζόμενη πάνω στον έαυτό της ξαναβρίσκει καί κυβερνά ως άντικείμενα του κόσμου τά ίδια της τά άντιληπτικά καί έπιστημονικά ένεργήματα καί έπιβεβαιώνεται έτσι ως συνείδηση του έαυτού της καί άπόλυτο εΐναι— παραμένει επίσης μιά μή άποβλεπτική συνείδηση του έαυτού της, σάν νά ήταν μιά έπιπρόσθετη κατά κάποιο τρόπο στέρηση από κάθε ήθελημένη βλέψη. Μή άποβλεπτική συνείδηση άσκούμενη, άν μπορούμε νά τό πούμε, σάν γνώση έν άγνοία της, σάν μιά μή άντικειμενοποιούσα γνώση. Ός τέτοια, συνοδεύει όλες τίς άποβλεπτικές διαδικασίες της συνείδησης καί του εγώ πού, μέσα σ' αυτή τή συνείδηση, «ένεργει» καί «θέλει» καί έχει «προθέσεις». Συνείδηση της συνείδησης, έμμεση καί ένδιάθετη, χωρίς πρωτοβουλία πού θά άνέτρεχε σ' ένα εγώ, χωρίς σκόπευση· συνείδηση παθητική όπως ό χρόνος πού περνά καί μέ γερνάει χωρίς έμένα. «Μή άποβλεπτική» συνείδηση πού πρέπει νά διακριθεί από τον φιλοσοφικό στοχασμό, από τήν έσωτερική αντίληψη, στην όποία, βέβαια, ή μή άποβλεπτική συνείδηση θά μπορούσε νά προσφερθεί ως έσωτερικό άντικείμενο καί τήν όποία θά έμπαινε στον πειρασμό νά ύποκαταστήσει, έπεξηγώντας τά ένδιάθετα μηνύματα πού κομίζει. Ή άποβλεπτική συνείδηση της σκέψης, λαμβάνοντας ως άντικείμενό της τό υπερβατολογικό εγώ, τίς καταστάσεις του καί τά διανοητικά του ένεργήματα, μπορεί επίσης νά θεματοποιήσει καί νά άδράξει τούς λεγόμενους ένδιάθετους τρόπους του μή άποβλεπτικού βιώματος. Έκεί τήν καλεί τό θεμελιώδες πρόταγμα της φιλοσοφίας πού συνίσταται στον διαφωτισμό της άναπόφευκτης υπερβατολογικής άφέλειας μιάς συνείδησης πού λησμονεί τον άρίζοντά της, τον ένδιάθετο χαρακτήρα της καί τον χρόνο άκόμα πού διαρκεί.

Ός φιλόσοφοι εΐμαστε, έφεξης έτοιμοι—χωρίς άμφιβολία πολύ γρήγορα— νά θεωρήσουμε όλη αυτή τήν άμεση συνείδηση μόνο σάν μιά άκόμη θολή άναπαράσταση πού πρέπει νά διαυγαστεί από τό φώς. Σάν μιά σκοτεινή άκλύ του θεματοποιημένου από τον στοχασμό, πού αυτός ως άποβλεπτική συνείδηση θά τρέψει σέ καθαρά καί διακριτά αισθητηριακά δεδομένα κατά τό πρότυπο του άντιληπτού κόσμου ή της άνηγμένης υπερβατολογικής συνείδησης.

Δέν άπαγορεύεται, παρ' όλα αυτά, νά άναρωτηθούμε άν, υπό τό βλέμμα της άναστοχαστικής συνείδησης ιδωμένης ως συνείδησης του έαυτού, τό μή άποβλεπτικό, βιωμένο στον αντίποδα του άποβλεπτικού, διατηρεί καί παραδίδει τό άυθεντικό του νόημα. Ή κριτική πού παραδοσιακά άσκείται στην ένδοσκόπηση ύποπτευόταν, πάντοτε, μιά τροποποίηση πού μιά λεγόμενη

αυθόρμητη συνείδηση θά ύφίστατο υπό τό ανακριτικό, θεματοποιούν, αντικειμενοποιούν καί ἀδιάκριτο μάτι τῆς σκέψης, καί τήν ἔβλεπε σάν παραβίαση καί παραγνώριση κάποιου μουστικού. Κριτική πού διαρκῶς ξαναγεννιέται μετά ἀπό κάθε ἀνασκευή.

Ρωτᾶμε: τί συμβαίνει, λοιπόν, μέσα σ' αὐτή τή μή ἀναστοχαστική συνείδηση, πού ἔχουμε τήν τάση νά ἐκλαμβάνουμε μόνο ὡς προ-αναστοχαστική καί πού ὑπόρρητα συνοδεύει τήν ἀποβλεπτική συνείδηση, πού διαμέσου τοῦ ἀναστοχασμοῦ, σκοπεύει ἀποβλεπτικά τόν σκεπτόμενο ἑαυτό, ὡς ἐάν τό σκεπτόμενο ἐγώ νά ἐμφανιζόταν καί νά ἀνῆκε στόν κόσμο; Τί μπορεί νά σημαίνει θετικά, κατά κάποιο τρόπο, αὐτή ἡ ὑποτιθέμενη σύγχυση, αὐτή ἡ ἐνοχή; Δέν ἀρκεῖ νά ἀναφερόμαστε στήν μορφική ἔννοια τῆς δυνατότητας. Δέν πρέπει ἐδῶ νά διακρίνουμε, ἀπό τή μία, ἀνάμεσα στή συμπεριληψη τοῦ ἰδιωτικοῦ μέσα στήν ἔννοια, τήν ἐνδιάθετη κατανόηση τῶν προϋποθέσεων τῆς ἔννοιας, τόν ὀρίζοντα τῆς δυνατότητας τοῦ δυνατοῦ καί, ἀπό τήν ἄλλη, τή μυχιότητα τοῦ μή-ἀποβλεπτικοῦ μέσα σ' αὐτό πού ὀνομάζουμε προ-αναστοχαστική συνείδηση καί πού, τελικά, εἶναι ἡ ἴδια ἡ διάρκεια;

III.

Ἡ «γνώση» τῆς προ-αναστοχαστικῆς συνείδησης τοῦ ἑαυτοῦ μας ξέρει νά μιλάει καθαρά; Συγκεχυμένη συνείδηση, ἐνδιάθετη συνείδηση πού προηγεῖται ἀπό κάθε πρόθεση –ἡ διάρκεια πού ἐπανερχεται μετά ἀπό κάθε πρόθεση– δέν εἶναι ἐνέργημα, ἀλλά καθαρή παθητικότητα. Ὅχι μόνο ἐξαιτίας τοῦ εἶναι-χωρίς-νά-ἔχει-ἐκλέξει-νά-εἶναι ἡ ἐξαιτίας τῆς πτώσης τῆς σέ ἕνα συνονθύλευμα δυνατοτήτων ἤδη πραγματωμένων πρὶν ἀπό κάθε ἀνάληψη, ὅπως στήν καί-ντεγκεριανή ἔννοια τῆς ἐρριμενότητας [Geworfenheit]. «Συνείδηση», ἡ ὁποία δέν σημαίνει τόσο μιά γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μας ὅσο μιά ἀπάλειψη ἢ μιά ντροπαλότητα τῆς παρουσίας. Καθαρή διάρκεια τοῦ χρόνου πού περιγράφει ἡ φαινομενολογική ἀνάλυση, βέβαια μέσα στόν ἀναστοχασμό ἀποβλεπτικά δομημένο, σύμφωνα μ' ἕνα παιχνίδι συγκρατήσεων καί προκρατήσεων πού μέσα στήν καθαυτή διάρκεια τοῦ χρόνου παραμένουν τουλάχιστον ἀσαφείς καί, ὡς ρεῦμα, προϋποθέτουν ἕναν ἄλλο χρόνο. Διάρκεια πού ἐξαιρεῖται ἀπό κάθε βούληση τοῦ ἐγώ, ἀπολύτως ἐξωτερική σέ κάθε δραστηριότητα τοῦ ἐγώ, ἀκριβῶς ὅπως ἡ γήρανση πού εἶναι ἴσως τό καθεαυτοῦ πρότυπο τῆς παθητικῆς σύνθεσης, σάν ἕνα χρονικό χάσμα, τοῦ ὁποίου τό μή ἀνακτήσιμο δέν αἴρεται ἀπό κανένα ἐνέργημα ἀναμνημονευτικῆς ἀποκατάστασης τοῦ παρελθόντος. Μήπως ἡ χρονικότητα τοῦ ὑπόρρητου χρόνου, ὡς συνεπαγωγή τοῦ ὑπόρρητου σημαίνει ἐδῶ ἀλλιῶς ἀπό τίς διαφυγοῦσες γνώσεις καί ἀλλιῶς ἀπό ἕναν τρόπο ἀναπαράστασης τῆς παρουσίας ἢ τῆς μή-παρουσίας τοῦ μέλλοντος καί τοῦ παρελθόντος;

Διάρκεια ὡς καθαρή διάρκεια, μή-παρέμβαση ὡς εἶναι χωρίς ἐπιμονή, εἶναι

στὶς μύτες τῶν ποδιῶν, εἶναι πού δέν τολμᾶ νά εἶναι· παράκληση τῆς στιγμῆς χωρίς τήν ἐπιμονή τοῦ ἐγώ πού εἶναι ἤδη χάσμα πού «βγαίνει μπαίνοντας»! Κακή συνείδηση αὐτῆς τῆς μή-ἀποβλεπτικῆς συνεπαγωγῆς: χωρίς βλέψεις, χωρίς στοχεύσεις, χωρίς τό προστατευτικό προσωπεῖο τῆς προσωπικότητας πού καμαρώνει τόν ἑαυτό της μέσα στόν καθρέφτη τοῦ κόσμου, σίγουρη γι' αὐτόν καί ποζάροντας. Χωρίς ὄνομα, χωρίς κατάσταση, χωρίς τίτλους. Παρουσία πού τρέμει τήν παρουσία, πού τρέμει τήν ἐμμονή τοῦ ταυτοτικοῦ ἐγώ, ξεγυμνωμένη ἀπό κάθε γνώρισμα. Μέσα στή μή-ἀποβλεπτικότητά της, πρὶν ἀπό κάθε βούληση, πρὶν ἀπό κάθε σφάλμα, μέσα στή μή-ἀποβλεπτική ταύτιση τῆς ὁποίας ἡ ταυτότητα ὑποχωρεῖ μπροστά στήν ἐπιβεβαίωσή της, ἀνησυχεῖ μπροστά στήν ἐπιμονή πού μπορεί νά κομίζει ἢ διὰ τῆς ταύτισεως ἐπαναφορά στόν ἑαυτό μας. Κακή συνείδηση ἢ ἀτολμία· χωρίς ἐνοχή, ἀλλά κατηγορούμενη· καί ὑπεύθυνη γιὰ τήν ἴδια της τήν παρουσία. Ἀπόθεμα τοῦ μή-ἐπενδυμένου, τοῦ μή-δικαιωμένου, τοῦ «ξένου στή γῆ», κατά τήν ἔκφραση τοῦ ψαλμωδοῦ, τοῦ ἀπάτριδα καί τοῦ ἄστεγου πού δέν τολμᾶ νά μπεῖ. Ἡ ἐσωτερικότητα τοῦ νοητικοῦ ἔλλοχεύει ἴσως πρωταρχικά ἐδῶ: σ' αὐτήν ἡ ἔλλειψη τόλμης νά ἐπιβεβαιώσῃ μέσα στό εἶναι ἢ μέσα στή σάρκα σου ἢ μέσα στό δέρμα σου. Ὅχι μέσα-στόν-κόσμο εἶναι ἀλλά τίθεσθαι-ἐν-ἀμφιβόλῳ. Σέ αὐτή τήν ἐσωτερικότητα ἀναφέρεται ἡ αὐτήν «θυμάται» τό ἐγώ πού ἤδη τίθεται καί ἐπιβεβαιώνεται –ἡ ἐδραϊνεται– μέσα στό εἶναι, ὥστε νά παραμένει ἀρκετά ἀμφίσημο –ἡ ἀρκετά αἰνιγματικό– γιὰ νά ἀναγνωρισθεῖ, κατά τό λόγο τοῦ Πασκάλ, ὡς μισητό μέσα στήν ἴδια τῆς φανέρωση τῆς ἐμφατικῆς του ἐαυτότητας [ipseité], μέσα στό «λέγειν, ἐγώ». Ἡ μεγαλιώδης προτεραιότητα τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητας ὅπου Α εἶναι Α, ἀρχή τῆς νοητότητας καί τῆς σημασίας, αὐτή ἡ κυριαρχία, αὐτή ἡ ἐλευθερία μέσα στό ἀνθρώπινο εἶναι, εἶναι ἐπίσης ἔτσι, ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νά ποῦμε, ἡ ἐκδήλωση τῆς ταπεινότητας. Ἀμφισβήτηση τῆς ἐπιβεβαίωσης καί τῆς ἐδραίωσης τοῦ εἶναι πού ἀναγνωρίζεται μέσα στή διάσημη –καί πολλές φορές ἀπλῶς ρητορική– ἀναζήτηση τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς ὡς ἐάν τό ἀπόλυτο ἐγώ, πού ἔχει πάρει νόημα ἀπό τίς ζωτικές, ψυχικές καί κοινωνικές δυνάμεις ἢ ἀπό τήν ὑπερβατολογική του κυριαρχία, μπορούσε νά ἀνατρέξει στήν κακή του συνείδηση.

Ἡ προ-αναστοχαστική, μή-ἀποβλεπτική συνείδηση δέν θά μπορούσε νά τραπεῖ σέ μιά λήψη συνείδησης αὐτῆς τῆς παθητικότητας, σάν νά διακρινόταν ἤδη μέσα της ὁ στοχασμός ἐνός ὑποκειμένου πού τίθεται σάν «ἄκλιτη ὀνομαστική», ἐξασφαλισμένο ἀπό τά αὐτονόητα δικαιώματά του στό εἶναι καί «ἐξουσιάζοντας» τήν ἀτολμία τοῦ μή-ἀποβλεπτικοῦ σάν τήν παιδική ἡλικία τοῦ πνεύματος πού πρέπει νά ξεπεραστεῖ, σάν μιά κρίση ἀδυναμίας πού συνέβη σέ ἕναν ἀπαθῆ ψυχισμό. Τό μή-ἀποβλεπτικό εἶναι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς παθητικότητα, ἡ αἰτιατική εἶναι μέ μιά ἔννοια ἡ πρώτη του πτώση. (Γιὰ νά ποῦμε τήν ἀλήθεια, αὐτή ἡ παθητικότητα πού δέν εἶναι τό ἀνάλογο καμιάς ἐνεργητικότητας περιγράφει λιγότερο τήν «κακή συνείδηση» τοῦ μή-ἀποβλεπτικοῦ ἀπό

ὄσο ἀφήνεται νά περιγραφῆ ἢ ἴδια ἀπό αὐτήν). Κακή συνείδηση πού δέν εἶναι ἢ περατότητα τοῦ ὑπάρχειν πού σημαίνει μέσα στήν ἀγωνία. Ὁ θάνατός μου, πάντα πρόωρος, θέτει ἴσως σέ ἀποτυχία τό ὄν πού, ὡς ὄν, ἐμμένει μέσα στό εἶναι, ἀλλά μέσα στήν ἀγωνία τό σκάνδαλο δέν κλονίζει τήν καλή συνείδηση τοῦ εἶναι, οὔτε τήν ἠθική πού θεμελιώνεται στό ἀναπαλλοτρίωτο δικαίωμα τοῦ *conatus* πού εἶναι ἐπίσης τό δικαίωμα καί ἡ καλή συνείδηση τῆς ἐλευθερίας. Ἀντίθετα, μέσα στήν παθητικότητα τοῦ μή-ἀποβλεπτικοῦ –μέσα στόν τρόπο τοῦ αὐθορμητισμοῦ της καί πρὶν ἀπό κάθε διατύπωση *a priori* μεταφυσικῶν ἰδεῶν πάνω σέ αὐτό τό θέμα– τίθεται σέ ἀμφισβήτηση ἢ ἴδια ἡ δικαιοσύνη τῆς θέσης μέσα στό εἶναι, τῆς θέσης πού ἐπιβεβαιώνεται μέ τήν ἀποβλεπτική σκέψη, γνώση καί κυριαρχία τοῦ παρόντος· αὐτή ἡ ἀμφισβήτηση σημαίνει τήν κακή συνείδηση νά εἶσαι, σημαίνει νά τίθεσαι ἐν ἀμφιβόλῳ ἀλλά ἐπίσης νά τίθεσαι ὑπό ἐρώτηση, νά ὀφείλεις νά ἀποκριθεῖς καί, συνεπῶς, τή γέννηση τῆς γλώσσας μέσα στήν εὐθύνη· νά ὀφείλεις νά μιλήσεις, νά ὀφείλεις νά ἀποκριθεῖς ἐγώ [je], νά ὑπάρχεις στό πρῶτο πρόσωπο, νά εἶσαι ἀκριβῶς ἐγώ [moi] πού σημαίνει ὅτι μέσα στήν ἐπιβεβαίωση τοῦ εἶναι σου ὡς ἐγώ ὀφείλεις, ἐφεξῆς, νά ἀπολογηθεῖς γιά τά δικαιώματά σου στό εἶναι. «Τό ἐγώ εἶναι ἀξιομίσητο», τοῦ Πασκάλ, πρέπει νά φτάσει ὡς ἐκεῖ.

IV.

Ὁφείλω νά ἀπολογηθῶ γιά τό δικαίωμά μου νά εἶμαι, ὄχι μέ ἀναφορά στήν ἀφηρημένη σημασία κάποιου ἀνώνυμου νόμου μιᾶς δικανικῆς ὄντοτητας ἀλλά μέσα στόν φόβο γιά τόν ἄλλο ἄνθρωπο. Τό μέσα-στόν-κόσμο εἶναι μου ἢ ἡ «θέση μου ὑπό τόν ἥλιο», τό σπίτι μου δέν ὑπῆρξαν σφετερισμός τόπων πού ἀνήκουν στόν ἄλλο ἄνθρωπο πού ἤδη καταπιέζω καί κάνω νά πεινάει, πού τόν καθιστῶ ἐξόριστο μέσα σέ ἕναν Τρίτο Κόσμο; Τό μέσα-στόν-κόσμο εἶναι μου ἢ ἡ «θέση μου ὑπό τόν ἥλιο», τό σπίτι μου δέν εἶναι ἤδη μιά ἀπόθηση, ἕνας ἀποκλεισμός, μιά ἐξορία, μιά λεηλασία, ἕνας φόνος; «Ἡ θέση μου στόν ἥλιο», –ἔλεγε ὁ Πασκάλ– ἀρχή καί εἰκόνα τοῦ σφετερισμοῦ ὅλης τῆς γῆς. Φόβος γιά ὅλα αὐτά πού ἡ ὑπαρξή μου –παρά τήν ἐν προθέσει καί ἐν συνειδήσει ἀθωότητά της– μπορεῖ νά ἐπιτελέσει μέ βία καί ἐγκλημα. Φόβος πού ὑψώνεται πίσω ἀπό τή «συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ μου» καί, ὅποιες κι ἂν εἶναι οἱ ἐπανεμφανίσεις της, μέ καλή συνείδηση, καθαρῆς ἐμμονῆς μέσα στό εἶναι. Φόβος ὅτι ἔχω καταλάβει μέσα στό ἐδῶ [Da] τοῦ εἶναι-ἐδῶ μου [Dasein] τή θέση κάποιου· ἀνικανότητα νά ἔχω ἕναν τόπο –μιά βαθιά οὐτοπία. Φόβος πού μοῦ ἔρχεται ἀπό τό πρόσωπο τοῦ ἄλλου.

Στά φιλοσοφικά μου δοκίμια μίλησα πολύ γιά τό πρόσωπο τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου ὡς τόν πρωταρχικό τόπο τοῦ νοηματισμένου. Θά μοῦ ἐπιτρέψετε νά ξανακάνω, ἀρκετά σύντομα, τήν περιγραφή –ὅπως τήν ἐπιχειρῶ τώρα– τῆς εἰσβολῆς τοῦ προσώπου μέσα στήν τάξη τῶν φαινομένων τῆς φανέρωσης;

Ἡ ἐγγύτητα τοῦ ἄλλου εἶναι ἡ σημασία τοῦ προσώπου πού σημαίνει

ἐξαρχῆς πέρα ἀπό τίς πλαστικές μορφές πού δέν σταματοῦν νά τό καλύπτουν σάν μιά μάσκα τῆς παρουσίας τους μέσα στήν ἀντίληψη. Τό πρόσωπο διατρυπᾷ ἀδιάκοπα αὐτές τίς μορφές. Πρὶν ἀπό κάθε ἰδιαίτερη ἔκφραση –καί κάτω ἀπό κάθε ἰδιαίτερη ἔκφραση– πού, πόζα καί ὕφος δοσμένα ἤδη στόν ἑαυτό μας, τήν καλύπτουν καί τήν προστατεύουν, τό πρόσωπο εἶναι ἡ γυμνότητα καί ἡ φτώχεια τῆς ἔκφρασης καθεαυτήν, δηλαδή ἡ ἀκραία ἔκθεση, τό χωρίς-ἄμυνα, ἢ ἴδια ἢ τρωτότητα. Ἀκραία ἔκθεση –πρὶν ἀπό κάθε ἀνθρώπινη σκόπευση– ὅπως σέ μιά βολή «ἐξ ἐπαφῆς». Παράδοση τοῦ περικυκλωμένου καί τοῦ διωκόμενου –τοῦ διωκόμενου πρὶν ἀπό κάθε δίωξη καί πρὶν ἀπό κάθε ἐνέδρα. Πρόσωπο μέσα στήν εὐθύτητα τοῦ ἐνώπιον τοῦ... εὐθύτητα τῆς ἔκθεσης στόν ἀόρατο θάνατο, σέ μιά μυστηριώδη ἀπομόνωση. Θνητότητα ὡς πρόσωπο τοῦ ἄλλου, πέρα ἀπό τήν ὁρατότητα τοῦ ἀποκαλυμμένου, καί πρὶν ἀπό κάθε γνώση γιά τό θάνατο.

Ἡ ἔκφραση δέν εἶναι αὐτή ἢ ἴδια ἢ ἀκραία ἔκθεση καί ὄχι κάποια, δέν ξέρω ποιά, προσφυγή σ' ἕναν κώδικα; Ἐκφραση ὡς ἔκφραση τοῦ ἑαυτοῦ, ἢ ἔμφραση τῆς γυμνότητας καί τοῦ χωρίς-ἄμυνα πού ἐκπειράζει καί καθοδηγεῖ τήν βία τοῦ πρῶτου φόνου: ἡ δολοφονική τῆς εὐθύτητα εἶναι ἤδη προσαρμοσμένη κατά μοναδικό τρόπο στό νά σκοπεύει τήν ἔκθεση ἢ τήν ἔκφραση τοῦ προσώπου. Ὁ πρῶτος δολοφόνος ἀγνοεῖ ἴσως τό ἀποτέλεσμα τοῦ χτυπήματος πού θά καταφέρει ἀλλά ἡ σκόπευσή του τῆς βίας τόν κάνει νά βρεῖ τή γραμμὴ σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ θάνατος πλήττει μέ ἀναπόφευκτη εὐθύτητα τό πρόσωπο τοῦ πλησίον· χαραγμένη στήν τροχιά τοῦ καταφερμένου πλήγματος καί τοῦ φονικοῦ βέλους.

Ἀλλά αὐτό τό ἐνώπιον τοῦ προσώπου μέσα στήν ἔκφρασή του –μέσα στή θνητότητά του– μέ διορίζει, μέ ἀπαιτεῖ, μέ ἀποζητᾷ: Λές καί ὁ ἀόρατος θάνατος πού ἀντιμετωπίζει τό πρόσωπο τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου –καθαρή ἑτερότητα, χωρισμένη, κατά κάποιο τρόπο, ἀπό κάθε σύνολο– ἦταν δική μου ὑπόθεση. Λές καί, ἀγνοημένος ἀπό τόν ἄλλο ἄνθρωπο, πού, ἤδη, ἀφορᾷ μέσα στή γυμνότητα τοῦ προσώπου του, ὁ θάνατος «μέ κοιτοῦσε» [μέ ἀφοροῦσε] πρὶν ἀναμετρηθεῖ μέ ἐμένα, πρὶν γίνει ὁ θάνατος πού μέ ἀτενίζει ἐπίμονα, ἐμένα τόν ἴδιο. Ὁ θάνατος τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου μέ ἐνοχοποιεῖ καί μέ θέτει ὑπό ἀμφισβήτηση, λές καί σέ αὐτόν τόν θάνατο, τόν ἀόρατο στόν ἄλλο πού τοῦ ἐκτίθεται, θά γινόμενον, ἐξαιτίας τῆς ἐνδεχόμενης ἀδιαφορίας μου, ὁ συνένοχος. Καί λές καί προτοῦ ἀκόμη ἀφιερωθῶ καλά-καλά στόν θάνατό μου ὀφείλω νά λογοδοτήσω γι' αὐτόν τόν θάνατο τοῦ ἄλλου καί νά μὴν τόν ἀφήσω μόνο του μέσα στή νεκρική του μοναξιά. Εἶναι ἀκριβῶς σ' αὐτή τήν ὑπόμνηση τῆς εὐθύνης μου ἀπό τό πρόσωπο πού μέ διορίζει, πού μέ ἀπαιτεῖ, πού μέ ἀποζητᾷ, εἶναι σ' αὐτή τή θέση ἐν ἀμφιβόλῳ πού ὁ ἄλλος εἶναι πλησίον.

Εὐθύνη γιά κάποιον ἄλλο, γιά τόν ὁποιοδήποτε ἄλλο μέσα στή γυμνότητα τοῦ προσώπου του. Εὐθύνη πέρα ἀπ' αὐτό πού ἐνδέχεται ἢ ὄχι νά ἔχω διαπράξει ἀπέναντι στόν ἄλλο ἄνθρωπο καί ἀπό αὐτό πού θά μπορέσει ἢ δέν

θά μπορέσει νά είναι τό έργο μου, ώσάν νά ήμουν άφιερωμένος στόν άλλο άνθρωπο πρίν καν άφιερωθώ στόν ίδιο μου τόν έαυτό. Ή, άκριβέστερα, σάν νά είχα νά λογοδοτήσω γιά τόν θάνατο του άλλου πρίν προλάβω νά είμαι. Εύθύνη χωρίς ένοχή όπου, παρ' όλα αυτά, εκτίθεται σέ μία κατηγορία πού τό άλλοθι –τοπικό ή χρονικό– δέν θά μπορούσε νά εξαλείψει καί σάν νά έγκαινίαζε, σάν νά έγκαινιζόταν έδώ μία σχέση, τής όποιας όλη ή αϊχμηρότητα συνίσταται στό νά μήν προϋποθέτει τήν κοινότητα. Εύθύνη πρίν από τήν έλευθερία μου –πρίν από κάθε ξεκίνημα σέ μένα, πρίν από κάθε παρόν. Άδελφότητα μέσα στόν άπόλυτο χωρισμό. Πρίν, αλλά από ποιό παρελθόν; Ήχι μέσ στό χρόνο πού προηγείται από τόν τωρινό όπου θά είχα αναλάβει κάποια δέσμευση. Ή εύθύνη γιά τόν πλησίον ύπάρχει πρίν από τήν έλευθερία μου σ' ένα άμνημόνευτο παρελθόν –πού δέν άναπαρίσταται, πού δέν ύπέρξε ποτέ παρόν– πιά άρχαίο από κάθε συνείδηση του... Εύθύνη γιά τόν πλησίον, γιά τόν άλλο άνθρωπο, γιά τόν ξένο, στην όποία τίποτα δέν ύποχρεώνει μέσα στην άυστηρά όντολογική τάξη (του πράγματος, του κάποιου πράγματος, τής αιτιότητας, του άριθμού καί τής αιτιότητας).

Εύθύνη του όμήρου, ως τήν ύποκατάσταση του άλλου ανθρώπου. Άτέλειωτη ύποταγή τής ύποκειμενικότητας. Εκτός κι αν αυτή ή άναρχική εύθύνη πού μέ διορίζει άναίτια σ' ένα παρόν δέν είναι τό μέτρο ή ό τρόπος ή τό καθεστώς μιας άμνημόνευτης έλευθερίας πιά άρχαίας από τό είναι, πιά άρχαίας από τήν άπόφαση καί τίς πράξεις.

V.

Αυτός ό διορισμός στην εύθύνη άποσεεί τίς μορφές τής γενικότητας στην όποία τό γινώσκω μου, ή γνώση μου γιά τόν άλλο άνθρωπο, μου τόν άναπαριστά ως όμοιο γιά νά μέ άποκαλύψει μέσα στό πρόσωπο του πλησίον ως *ύπεύθυνο* γι' αυτόν καί κατ' αυτό τόν τρόπο ως μοναδικό –καί έκλεκτό.

Μέ αυτή τήν έλευθερία, ή ανθρωπότητα μέσα μου –δηλαδή ή ανθρωπότητα ως έγώ– σημαίνει, παρά τήν όντολογική τυχαιότητα τής περατότητας καί τής θνητότητας, τήν πρωτοτοκία καί τή μοναδικότητα του *άν-αντικατάστατου*.

Πρωτοτοκία καί έκλογή μιας άριστείας μή αναγώγιμης στά γνωρίσματα πού σημαδεύουν ή συγκροτούν «όντα» μοναδικά μέσα στό συμβιβασμό του κόσμου καί τών προσώπων [personnes], μέσα στό ρόλο πού παίζεται στην κοινωνική σκηνή τής ιστορίας, ως προσωπείο [personnage], δηλαδή μέσα στόν καθρέφτη του άναστοχασμού ή μέσα στή συνείδηση του έαυτού.

Ό φόβος γιά τόν άλλο, φόβος γιά τόν θάνατο του άλλου ανθρώπου, είναι ό φόβος μου, αλλά δέν είναι κατά κανέναν τρόπο ένα όρρωδών γιά τόν έαυτό μου. Ό φόβος γιά τόν άλλο βάζει έτσι ένα τέλος στή θαυμαστή φαινομενολογική άνάλυση πού τό *Sein und Zeit* (*Είναι καί χρόνος*) προτείνει γιά τή συναισθηματικότητα, γιά τήν *Befindlichkeit*: μία άυτοπαθής δομή πού έκφράζεται μέσα από ένα άντωνυμικό ρήμα όπου ή συγκίνηση είναι πάντα συγκίνηση γιά

κάτι συγκινητικό, αλλά επίσης καί συγκίνηση γιά τόν ίδιο τόν έαυτό· όπου ή συγκίνηση έγκείται στό νά συγκινείσαι –νά είσαι τρομαγμένος από κάτι, χαρούμενος από κάτι, θλιμμένος από κάτι, αλλά επίσης νά χείρεσαι *έσύ* γιά τόν έαυτό σου, νά θλίβεσαι *έσύ* γιά τόν έαυτό σου, όπου κάθε συναισθηματικότητα άντηχεί πάνω στό δικό μου είναι-πρός-θάνατο. Διπλή άποβλεπτικότητα του *άπό* καί του *γιά*, καί έτσι έπιστροφή στόν έαυτό, έπιστροφή στην άγωνία γιά τήν περατότητά του: μέσα στόν φόβο πού έμπνέεται *άπό* τόν λύκο, άγωνία γιά τόν θάνατό μου. Ό φόβος γιά τόν άλλο άνθρωπο δέν μεταλλάσσεται σέ άγωνία γιά τό θάνατό μου. Εκτείνεται πέρα από τήν όντολογία του καίντεγκεριανού *Dasein* καί τής καλής του συνείδησης νά είναι προς χάριν αυτού του ίδιου του είναι. Ή συναισθηματική αυτή άναμόχλευση είναι ήθική έγρηγορηση καί έπαγρύπνηση. Βέβαια, τό είναι-πρός-θάνατο του Χάιντεγκερ σηματοδοτεί γιά τό όν, τό τέλος του δικού του είναι-πρός-χάριν-του-ίδιου-του του-είναι καί τό σκάνδαλο αυτού του τέλους αλλά καμία τύψη νά είσαι δέν ξυπνά μέσα σ' αυτό τό τέλος.

Τό ανθρώπινο πίσω από τήν έμμονή στό είναι! Κρυμμένο πίσω από τήν έπιβεβαίωση του είναι πού έμμένει άναλυτικά ή ζωδώς στό είναι του καί όπου ή ιδεατή ρώμη τής ταυτότητας πού άυτοταυτίζεται καί έπιβεβαιώνεται στή ζωή τών άτόμων καί στην πάλη τους γιά τήν ζωτική ύπαρξη, συνειδητή ή άσυνείδητη ή όρθολογική –τό θαύμα του έγώ πού διεκδικείται στό πρόσωπο του πλησίον– ή τό θαύμα του έγώ πού έχει άπαρνηθεί τόν έαυτό του τρέμοντας γιά τόν άλλο– καί σάν διακοπή έτσι –σάν έποχή– τής αϊώνιας καί μή άναστρέψιμης έπιστροφής του ταυτοτικού εις έαυτόν καί του άπαραβίαστου του λογικού καί όντολογικού του δικαιώματος. Διακοπή τής ιδεατής προτεραιότητας πού άρνεϊται κάθε έτερότητα μέ τόν φόνο ή μέ τή σικέψη πού ένσωματώνει καί όλικοποιεί. Διακοπή τής πολιτικής καί του πολέμου πού περνιούνται γιά τή σχέση του Ήδιου μέ τό Άλλο. Στην άπόθεση τής κυριαρχίας του έγώ από τό έγώ, άκολουθώντας τήν τροπικότητα του μισητού έγώ, άποκτά πιθανότατα επίσης νόημα καί ή ίδια ή πνευματικότητα τής ψυχής καί όπωσδήποτε τό έρώτημα του νοήματος του είναι, δηλαδή ή κλήση του στή δικαίωση. Ή πρώτη φιλοσοφία σημαίνει μέσα από τήν άμφισημία του ταυτοτικού πού λέγεται έγώ στό άπόγειο τής άνευ όρων καί μάλιστα τής λογικά άνεπηρέαστης ταυτότητάς του, άυτονομία κάτω από κάθε κριτήριο· αλλά πού άκριβώς σ' αυτό τό άπόγειο τής άπροϋπόθετης ταυτότητας μπορεί επίσης νά όμολογηθεί μισητό έγώ.

Τό έγώ είναι ή ίδια ή κρίση του είναι μέσα στό ανθρώπινο. Κρίση του είναι, όχι γιατί τό νόημα αυτού του ρήματος θά έπρεπε άκόμη νά κατανοηθεί μέσα στό σημασιολογικό μυστικό του καί θά προσέφευγε γι' αυτό στην όντολογία, αλλά γιατί έγώ άναρωτιέμαι ήδη αν τό είναι μου έχει δικαιωθεί, εάν τό έδώ [Da] του είναι-έδώ μου [Dasein] δέν είναι ήδη σφετερισμός τής θέσης κάποιου άλλου.

Έρώτημα πού δέν άναμένει μία θεωρητική άπόκριση έν είδει πληροφορο-

ρίας. Έρώτημα πού καλεῖ στήν εὐθύνη, ἡ ὁποία δέν εἶναι ἓνα πρακτικό μὴ χεῖρον, πού θά ἔπρεπε νά παρηγορήσει γιὰ τήν ἀποτυχία τῆς γνώσης, ὀνίκανης νά ἐξισωθεῖ μέ τό εἶναι. Εὐθύνη πού δέν εἶναι ἡ στέρηση τῆς γνώσης τῆς κατανόησης καί τῆς κατάληψης ἀλλά ἡ ἀριστεία τῆς ἠθικῆς ἐγγύτητας μέσα στήν κοινωνικότητά της, μέσα στήν, χωρίς ἀμαρτητική ροπή, ἀγάπη της. Τό ἀνθρώπινο εἶναι ἡ ἐπιστροφή στήν ἐσωτερικότητα τῆς μὴ ἀποβλεπτικῆς συνείδησης, στήν «κακή συνείδηση», στή δυνατότητά της νά φοβᾶται τήν ἀδικία περισσότερο ἀπό τόν θάνατο, νά προτιμᾷ νά ἀδικηθεῖ παρά νά ἀδικήσει⁴ καί αὐτό πού δικαιώνει τό εἶναι ἀπό ἐκεῖνο πού τό ἐξασφαλίζει.

VI.

Νά εἶσαι ἢ νά μὴν εἶσαι –εἶναι αὐτό τό ἐρώτημα; Εἶναι αὐτό τό πρῶτο καί τό ἔσχατο ἐρώτημα; Ἀνάγεται τό ἀνθρώπινο ὄν στήν προσπάθειά του νά εἶναι καί εἶναι ἡ κατανόηση τοῦ νοήματος τοῦ εἶναι –ἡ σημασιολογία τοῦ ρήματος εἶναι– ἡ πρώτη φιλοσοφία πού ἐπιβάλλεται σέ μιά συνείδηση πού κατ' ἀρχάς καί ἐξαρχῆς θά ἦταν γνώση καί ἀναπαράσταση πού διατηρεῖ τή βεβαιότητά της μέσα στό εἶναι-πρός-θάνατο, βεβαιούμενη ὡς διαύγεια μιάς σκέψης ριζικά σκεπτόμενης, σκεπτόμενης ὡς τό θάνατο καί πού, ὡς καί μέσα στήν περατότητά της –ἦδη ἡ ἀκόμη καλή καί ὑγιῆς συνείδηση χωρίς ἐρωτήματα γιὰ τό δικαίωμά της νά εἶναι– εἶναι εἴτε ἀγωνιώδης εἴτε ἡρωική μέσα στό ἐφήμερο τῆς περατότητάς της; Ἡ μήπως, ἀντίθετα, τό πρωταρχικό ἐρώτημα ἐγείρεται ἀπό τήν κακή συνείδηση; Κακή συνείδηση –ἀβεβαιότητα διαφορετική ἀπό ἐκεῖνη μέ τήν ὁποία μέ ἀπειλοῦν ὁ θάνατός μου καί ἡ ὀδύνη μου– ἡ ὁποία θέτει τήν ἐρώτηση τοῦ δικαιώματός μου στό εἶναι, πού εἶναι ἦδη ἡ εὐθύνη μου γιὰ τόν θάνατο τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου, διακόποντας τήν ἀστοχαστή αὐθορμησία τῆς ἀφελούς μου ἐμμονῆς. Τό δικαίωμα στό εἶναι καί ἡ νομιμότητα αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος δέν ἀναφέρονται, σέ τελική ἀνάλυση, στήν ἀφηρημένη ἔννοια τῶν οἰκουμενικῶν κανόνων τοῦ Νόμου ἀλλά –ὅπως αὐτός ὁ ἴδιος ὁ νόμος καί ἡ δικαιοσύνη– στό γιὸ τὸν ἄλλο τῆς μὴ-ἀδιαφορίας μου γιὰ τόν θάνατο, στόν ὁποῖο, πέρα ἀπό τό δικό μου τέλος, ἐκτίθεται τό πρόσωπο τοῦ πλησίον μέσα στήν ἴδια τήν εὐθύνητά του. Εἴτε μέ κοιτάζει εἴτε ὄχι, μέ ἀφορᾷ. Έρώτημα πού ξυπνᾷ τό ἀνθρώπινο μέσα στό εἶναι καί τή ζωῆ. Έρώτημα τοῦ νοήματος τοῦ εἶναι –ὄχι ἡ ὄντολογία τῆς κατανόησης αὐτοῦ τοῦ ἐξαιρετικοῦ ρήματος ἀλλά ἡ ἠθικὴ τῆς δικαιοσύνης του. Έρώτημα κατεξοχῆν, ἐρώτημα τῆς φιλοσοφίας. Ὅχι πιά: «γιατί νά ὑπάρχει τό εἶναι καί ὄχι τό τίποτα», ἀλλά «πῶς δικαιώνεται τό εἶναι».

[E. Levinas, *Éthique comme philosophie première*, Payot & Rivages, Paris 1998.]

4. Πρβλ. καί τόν στωικὸν λόγον στὸν Γοργία, 469 c 1-2: «εἰ δ' ἀναγκαῖον εἴη ἀδικεῖν ἢ ἀδικεῖσθαι, ἐλοιμῆν ἂν μᾶλλον ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν».

Κώστας Ἀνδρουλιδάκης

Ε. ΛΕΒΙΝΑΣ ΚΑΙ Ι. ΚΑΝΤ - ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ

Ἐπιχειρώντας νά προσεγγίσω τὸν κόσμον τοῦ Ἐ. Λεβινάς, ἀποκόμιζα συχνά τήν ἐντύπωση πῶς, μολοντί πολλά πράγματα ἦταν καινούργια καί ἄγνωστα, ἀνέδιδαν συχνά μιά παράξενη οἰκειότητα. Σταδιακά ἀνακάλυπτα ἐμφανεῖς ὁμοιότητες καί συγγένεια μέ ἓναν στοχαστὴ ἀπὸ ὁμορῆ βαλτικῆ χώρα: τὸν Ἰ. Κάντ¹. Θεώρησα λοιπὸν ἐνδιαφέρον νά ἀναζητήσω τὰ κοινὰ στοιχεῖα τῶν δύο φιλοσόφων, μὴ παραβλέποντας τίς διαφορὰς τους, μέ σκοπὸ τήν ἀκριβέστερη κατανόησή τους. Ὑπενθυμίζοντας τίς κύριες πηγές τοῦ Λεβινάς, ἐπισημαίνομε συνάμα ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ στοχασμοῦ του. Ἀπὸ τῆ φαινομενολογία υἰοθετεῖ κυρίως τὴ μέθοδο: τὸ ἰδεῶδες καί τίς ἀξιώσεις τῆς «φιλοσοφίας ὡς αὐστηρῆς ἐπιστήμης». Λανθάνον ὑπόβαθρο τῆς σκέψης του συνιστᾷ ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς, ἐνῶ κεντρικὸ τῆς ἀξίονα ἀποτελεῖ ἡ ὑπαρξιακὴ σκέψη.

1. Ἠθικὴ ὡς πρώτη φιλοσοφία

Κύριο μέλημα τοῦ Λεβινάς ἀποτελεῖ ἡ ἀναζήτησις μιᾶς πρώτης ἢ θεμελιώδους φιλοσοφίας, δηλ. τοῦ πρώτου καί εἰ δυνατόν ἀκλόνητου θεμελίου τῆς φιλοσοφίας. Γιὰ μίαν ἀκόμη φορά πρόκειται γιὰ τὸ ἐγχείρημα τῆς θεμελίωσης τῆς φιλοσοφίας ἐξαρχῆς, γιὰ τήν εὐγενῆ ἀπόπειρα νά «ἀκολουθήσει ἐπιτέλους ἡ φιλοσοφία τήν ἀσφαλῆ ὁδὸ τῆς ἐπιστήμης»².

Ὡς θεμελιώδης λοιπὸν ἀναδεικνύεται ὄχι ἡ ὄντολογία ἀλλά ἡ ἠθικὴ. Τοῦτο ἐνέχει διττὸ νόημα καί κατεύθυνση. Ἀφ' ἑνὸς στρέφεται ἐναντίον τῆς γνωσιακρατικῆς προσέγγισης καί τῆς ἀριστοτελικῆς θεμελίωσης τῆς ὄντολογίας, τῆς κατανόησης τοῦ ὄντος ὡς ὄντος («τὸ ὄν ἢ ὄν»). Ἐδῶ καταφαίνεται ἡ ἐπιρροή τῆς φιλοσοφίας τῆς ζωῆς καί τοῦ ὑπαρξιακοῦ στοχασμοῦ: «Ἡ οὐσιώδης

1. Ὁ ἴδιος ὁ Λεβινάς ἀναφέρει: «Ὅτι ὀπό αὐτῆν [τῆν ἔννοιον καί τῆ σημασίαν τοῦ πρόσωπου] μπορούμε νά δοῦμε, μᾶς φαίνεται ἐντούτοις νά τό ὑπονοεῖ ἦδη ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, τήν ὁποία αἰσθανόμαστε πολὺ συγγενική» (Ε. Λεβινάς, «Εἶναι ἡ ὄντολογία θεμελιώδης», μτφρ. Χ. Μαρσέλλος, *Νέα Ἐστία*, τχ. 1814, Σεπτέμβριος 2008, (Ἀφιέρωμα στὸν Ε. Λεβινάς), σσ. 227-238: 238). (Ἐκτός ἀπὸ τήν πρώτην φορά –ὑποσ. 1 καί 7– οἱ παραπομπές στὰ κείμενα τοῦ Λεβινάς στό ἐξαιρετικὸ τοῦτο ἀφιέρωμα τῆς *Νέας Ἐστίας* γίνονται μέ ἀπλή ἀναφορὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σελίδων οὐ παρένθεσι).

2. Πρβλ. Ἐ. Χοῦσερλ, «Ἡ φιλοσοφία ὡς αὐστηρὴ ἐπιστήμη» (1911), μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, περ. *Δευκαλίων*, τχ. 12/1974, σσ. 409-67· Ἰ. Κάντ, *Κριτικὴ τοῦ καθαρῶν Λόγου* (ἐφεξῆς: ΚΚΛ), Β VII, XXXVI.

νέα

ΕΥΨΥΧΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ 10 / ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2012 / 8,5 €

[ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ]

Κώστας Στεργιόπουλος | 'Ο ποιητής Γιώργος Γεραλής
Βαγγέλης Χατζηβασιλείου | Λυρική συνάντηση.

Έπιστολές προς τον Γιώργο Γεραλή

Αντώνης Μακροδημήτρης | Έρμη στά Ξένα

Άγγελος Καλογερόπουλος | 'Ο Ξένος

Εμμανουέλ Λεβινάς | 'Η ήθικη ως πρώτη φιλοσοφία

Κώστας Άνδρουλιδάκης | 'Ε. Λεβινάς καί 'Ι. Κάντ –
παράλληλοι

Άγγελος Μουζακίτης | 'Η ριζική έτερότητα ως
θεραπευτική πρακτική

Εμμανουέλ Λεβινάς | 'Η κιβωτός καί ή μούμια

Εμμανουέλ Λεβινάς | 'Οφθαλμός αντί όφθαλμού

Μιχάλης Πάγκαλος | Σκέψεις γιά τόν Λεβινάς καί
τόν Μπέννι Λέβι

Άρχιμ. Παντελεήμων Μανουσάκης | Διαβάζοντας
τόν Λεβινάς ενάντια στόν Λεβινάς

Πάουλ Τσελάν | Καθώς τήν έπομένη ήταν ν' άρχίσουν
οί έκτοπισμοί

Εμμανουέλ Λεβινάς | Πάουλ Τσελάν: 'Από τό εΐναι
στό άλλο

Μαρία Κουγιουμτζή | Οί ψυχές τής γιαγιάς μου

Τζίνα Ξυνογιαννακοπούλου | Δύο ποιήματα

Δημήτρης Θ. Γκότσης | Μιά φούχτα

Άφιέρωμα
στόν Έμμανουέλ Λεβινάς

Γιώργος Γεραλής

Ε

[ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ]

Άπό τή σχεδία - Εϋγλωττα - Κριτικές

«'Η δυτική χριστιανική αντίληψη περί δικαιοσύνης – Αύγουστίνος» του Μαριάνου Δ. Καράση ~ «'Η
ανάγκη τής συνειδητοποιημένης έπικοινωνίας» του Διονύση Κ. Μαγκλιβέρα ~ «'Ανάξιοι τής τραγω-
δίας» του Κώστα Χατζηαντωνίου ~ Εϋγλωττα (Γιάννης Β. Κωβαίος) ~ Τέχνη (Νίκος Άλ. Μηλιώνης)
~ Θέατρο ('Έλενα Σταγκουράκη) ~ Κινηματογράφος ('Αχιλλέας Ντελλής) ~ Άναγνώσεις/
'Αντηχήσεις (Γιώργος Βαρθαλίτης) ~ Προσωπικά (Λάκης Παπαστάθης) ~ Θέσεις/'Αντιθέσεις (Ν.Δ.
Τριανταφυλλόπουλος) ~ 'Ιδέες/'Πράξεις (Κώστας Βραχνός) ~ 'Απόπειρες ήσυχίας (Νατάσα
Κεσμέτη) ~ 'Απώλειες (Γιά τόν Άντονι Τάπιες)

Σχεδία του Άχιλλέα Παπακώστα